

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

EXEMPLAR 2014

MADUO: 70

NAKO: 2 diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 11.

DITAELO

1. Pampiri e, e arogantswe ka DIKAROLO DI LE THARO.

KAROLO YA A:	Tekatlhaloganyo	(30)
KAROLO YA B:	Tshosobanyo	(10)
KAROLO YA C:	Tiriso ya puo	(30)

2. Araba dipotso TSOTLHE.
3. Simolola karolo NNGWE LE NNGWE mo tsebeng E NTŠHWA.
4. Thala mola morago ga karolo nngwe le nngwe.
5. Nomora karabo nngwe le nngwe jaaka potso e nomorilwe.
6. Tlola mola morago ga karabo nngwe le nngwe.
7. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.
8. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.
9. Kabo ya nako e e tshikinngwang:

KAROLO YA A:	50 metsotso
KAROLO YA B:	30 metsotso
KAROLO YA C:	40 metsotso

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1****1.1 Setlhangwa A (Temana)**

Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

1	Mo go fokotseng seelo se se kwa godimo sa go ima ga bašwa, Lefapha la Boitekanelo mo Porofenseng ya Bokone Bophirima le thankgolotse letsholo-tsiboso. Maitlhommo le maikaelelo a lona ke go fokotsa dipalopalo tse di ntseng di tlhatloga letsatsi le lengwe le le lengwe ka lebelo le le kwa godimo, segolo mo bašweng ba ba mo dingwageng tsa go tsena sekolo.	5
2	Tlhomo-semmuso ya letsholo-tsiboso leno e ne e tshwerwe ka kgwedi ya Phukwi kwa motseng wa Welgeval o o kwa ntlenyana fela ga motse setoropo wa Mogwase, mo kgaolong ya Rustenburg. Ka fa tlase ga moonono o o reng 're dira mmogo mo go fokotseng go ima ga bašwa', Mokhuduthamaga Magome Masike o ne a ikuela go bašwa, segolobogolo ba ba sa ntseng ba le kwa tlase ka dingwaga, gore bodiba jo bo jeleng ngwana wa ga mmaago, e re o feta ka jona o bo sikologe, ka jalo ba ikilele mo thobalanong le go baya thuto le sekolo kwa pele.	10 15
3	Lefapha le ikaeletse go dirisa letsholo leno jaaka mosupatsela wa go ruta le go naya bašwa maele, segolo ba dingwaga tsa bolesome le ba ba setseng ba weditse dithuto tsa bogareng ka kotsi ya go tsena mo thobalanong e e sa sireletsegang, kotsi ya boimana jo bo sa rulaganyediwang le ditlamorago tsa go tsena mo kgolaganong ya lerato le borre ba batona ka dingwaga ba gantsi ba bidiwang ' <i>bosugar-daddy</i> '.	20
4	Mokhuduthamaga Masike o ne a dirisa tšhono eno go bua le bašwa gore ba se ka ba itlhaganelela go tsena mo thobalanong le gore ba ikilele go fitlha nako ya fa ba nonofile e bile ba godile sentle go ka dira le go tsaya ditshwetso tse di siameng ka isago ya bona.	25
5	Lefapha la Boitekanelo le tlaa tsweletsa letsholo-tsiboso leno ngwaga e nngwe le e nngwe go ruta bašwa ka kakaretso ka boimana, thibelapelegi le dithuto tse dingwe tsa tse di amang boitekanelo jwa bona. E re ka lo ojwa lo sa le metsi, Ngaka Masike o ne a rotloetsa batsadi go ruta bana go tswa kwa gae le gore jaaka batsadi ba diragatse seabe le maikarabelo a bona ka go bua le bana ba bona ka tsa thobalano e e sireletsegileng le gore ba itse ditlamorago tsa go kopanela dikobo.	30 35

6	'Go utlwise botlhoko go bona dipalopalo tse di ntseng di tihatloga tsa go ithwala ga bana ba rona ba basetsana. Ga re kitla re phutha diatla re le puso le lefapha mme re lebelela malwetse a gaila le go senya bokamoso jwa bana ba rona. Re tlhoka go dira mmogo jaaka batsadi, barutabana le setšhaba ka kakaretso go bontsha bana ba rona tsela e ba tshwanetseng go tsamaya ka yona le go ba rotloetsa go baya dithuto kwa pele ga sengwe le sengwe ka gonne thuto ke boswa le bokamoso', ga rialo Mokhuduthamaga Masike.	40
7	Botsang Mathabela, yo e leng morutwana wa sekolosegolo sa Thete, o ne a bua a sa kgale mathe ganong e bile a leboga lefapha ka letsholo leno la go ba ruta ka dilo tse di ba amang segolo jaaka basetsana. 'Go utlwise botlhoko go bona dithaka tsa me di wela mo seraing sa go dirisiwa ke borre ba batona le go itetla go tsena mo thobalanong e e sa sireletsegang le bona mme ba ba phuaganye morago ga go lemoga fa ba imile; ka jalo ba se tswelele pele ka dithuto tsa bona', ga rialo Botsang.	45 50
8	Botsang o ne a re bothata ke gore bona jaaka bašwa ga ba batle go reetsa batsadi ba bona mme ba thanya lomapo lo le tsebeng, e bile maloba e le maabane. 'Ke rata go gakolola dithaka tsa me le bašwa ka kakaretso gore go ikilela mo thobalanong ke yona tsela e le yosi fela ya go ipoloka re se na selabe mme re tlaa kgona go tlhoma mogopolo mo dithutong tsa rona. A re tlhopheng ditsala tse di siameng tse di nang le ponelopele', ga konosetsa Botsang Mathabela.	55 60
9	Go latela tlhomo semmuso ya letsholo leno, lefapha le tlaa tsweletsa maitsholo a mangwe go ralala didika tsotlhe tsa Porofense ya Bokone Bophirima e le go rotloetsa bašwa go ikilela mo thobalanong ba sa le bannye ka dingwaga, go dirisa mesomelwana fa ba tsena mo thobalanong le tiriso ya dithibelapelegi e e sa duelelweng kwa ditheong tse di farologaneng tsa puso.	65

[Mafikeng Mail, 20 Lwetse 2012]

DIPOTSO:

- 1.1.1 Tlhophha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Ngaka e e thankgolotseng letsholotsiboso la lefapha ke mang?

- A Ngaka Magome Masike
- B Mokhuduthamaga
- C Botsang Mathabela
- D Mogokgo wa Thete

(1)

- 1.1.2 Maikaelelomagolo a letsholo-tsiboso la Lefapha la Boitekanelo ke afe? (temana 1) (2)
- 1.1.3 Moono wa letsholo-tsiboso le le thankgolotsweng ke ofe? (temana 2) (1)
- 1.1.4 Ke ditlhopha dife tsa bašwa tse di tobiweng go rutiwa ka ga kotsi ya thobalano e e sa sireletsegang? (temana 3) (2)
- 1.1.5 Go latela Botsang, ke ditsela dife tse pedi tse di ka kgontshang barutwana go tlhoma mogopolo mo dithutong tsa bona? (temana 8) (2)
- 1.1.6 Go ya ka diteng tsa temana e, ke mafapha afe a mangwe a a maleba go thusa mokhuduthamaga Masike go rotloetsa barutwana go baya dithuto kwa pele ga sengwe le sengwe? (2)
- 1.1.7 A borre ba ba imisang bana ba sekolo ba tshwanetse go ba thusa go godisa bana bao? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.8 Ntle le go ima, thobalano e e sa sireletsegang e ka bakela bašwa ditlamorago dife? (2)
- 1.1.9 Morero wa letsholo-tsiboso le, ke ofe? (2)
- 1.1.10 A ke ntlha kgotsa kakanyo gore dipalopalo tsa go ima ga bašwa di a tlhatloga? Tshegetsa ka lebaka. (2)
- 1.1.11 Fa o ne o le morutwana wa sekolo se segolo sa Thete o ne o ka ikutlwa jang ka puo ya ga Botsang Mathabela? (2)

[20]

1.2 Setlhangwa B (Setshwantsho)

Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

[Mafikeng Mail: 20 Lwetse 2013]

DIPOTSO:

- 1.2.1 Dingaka tse di katisitsweng kwa *Cuba* di ungwela baagi bafe? (1)
- 1.2.2 Ke dithuto dife tse pedi tse di maleba le dithuto tsa bongaka tse dingaka di tshwanetseng go bo di di ithutile mo mophatong wa marematlou? (2)
- 1.2.3 Naya mofuta wa setheo sa thuto se re ithutelang bongaka mo go sona. (1)
- 1.2.4 Ditlhangwa A le B, di tshwana ka eng? (2)
- 1.2.5 Maitsholo a bašwa ba ba mo temaneng a farologana jang le a ba ba mo setshwantshong? (2)
- 1.2.6 Setlhangwa sa B se amana le lefapha lefe mo mafapheng a puso? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)

[10]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOBOKANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e fa tlase ka kelotlhoko. E tlhagisa tepatepano ya maitsholo magareng ga bašwa le batsadi.

- ELA TLHOKO:** O tshwanetse go dira tse di latelang:
- Sobokanya o dirisa mafoko a gago, mme o sa latlhe bokao jwa temana, ka go tlhagisa **dintlha tse di dirang gore bana ba malatsi a gompieno ba ise batsadi ba bona diatla.**
  - Kwala ka temana.
  - Boleele e nne mafoko a a ka nnang 80 - 90.
  - Tshobokanyo e se ka ya newa setlhogo.
  - Kwala **palo ya mafoko** a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshobokanyo.

'Bana ba gompieno ga ba na ditlhong tsa go isa batsadi ba bona diatla. Ke raya gore ngwana o mo tsetse mme morago a go isa seatla! A matlhabisaditlhong!' Ga ikutlwatsa Matshwenyego. Matlawe ga a ka a itlhaganelela go tswelala ka kgang, a ba letla go kgakgauthana ka ntlha e a sa tswang go e tlhagisa. A kgatlhegela go bona difatlhego tse di neng di sontse e kete motho a tsamaya a lebagane le letsatsi le le mogote o o ntshang tlhapi mo metsing, di phuthologile. Se a neng a se itumelela ke gore o ba tsentse mo a batlang.

'Bana ga ba itire fa ba dira jalo. Ba a bo ba tlhotlheleditswe ke rona batsadi. Tshwaro e e maswe e tliša letlhoo magareng ga ngwana le motsadi. Mme letlhoo le tsala ipusolosetso. Bana ba ba tshwerweng makgwakgwa mo malapeng a bona ba mela mowa wa ipusolosetso. Jaanong batsadi ikeleng tlhoko mo kgodisong ya bana. Se sulafatseng matshelo a bona. Modimo o re neetse bana jaaka mpho e re tshwanetseng go e itumelela, go ba godisa le go ba naya lorato lwa mmatota. A re se ba tshware jaaka makgoba gonne le kwa dikgolegolong go tsentswe mokgwa o o siameng wa setho wa go dirisana le bagolegwa. A re inaakanyeng le diphetogo re tlogele go gatela kwa morago. Batsadi bangwe ba re ba batla gore bana ba ba tlotle ka go ba gagamaletsa molao mo lelapeng. Go na le pharologanyo mo go tlotleng le go tshabeng motho. E ke ntlha e bontsi bo sa e lemogeng. Ke sa boeletsa. Ke monnye fela ka re a re se nyatse dikgakololo tsa bana ka gonne ke bona ba ka re fatlhololang.' A digela kgang ya gagwe.

'Re go lebogela matsapa le dikeletso tsa gago. Ruri o re lemositse dilo tse re neng re sa di elelelwe. Ke ne nka itumela fa lo ne lo ka bitsa pitso ya batsadi mme la ba lemosa dintlha di tshwana le tse o di buileng.' Seo se ka thusa go tokafatsa tirisano magareng ga bana le batsadi; le go godisa bana ka tsela e e amogelesegang.

[Motho ga a itsiwe, SM Mabuse]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO**POTSO 3**

Sekaseka papatso e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

Tshwaraganang Kgatlhanong | Sireletsa Ditshukudu
le Polao Ya Ditshukudu.

environmental affairs
Department:
Environmental Affairs
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**South African
NATIONAL PARKS**

Lenaka la
me GA SE
molemo.

[Mmegadikgang, Phukwi 2013]

- 3.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A,B,C kgotsa D.

Leina la Setswana la Lefapha le le mo papatsong ke:

- A Lefapha la Dirapa tsa Bosetšhaba
- B Lefapha la Tikologo
- C Lefapha la Diphologolo
- D Lefapha la Merero ya Tikologo (1)

- 3.2 Naya togamaano e le nngwe ya papatso e mmapatsi a gogelang babuisi ka yona. (1)

- 3.3 'Sireletsa ditshukudu'. Polelo e e mo modirisong ofe? (1)

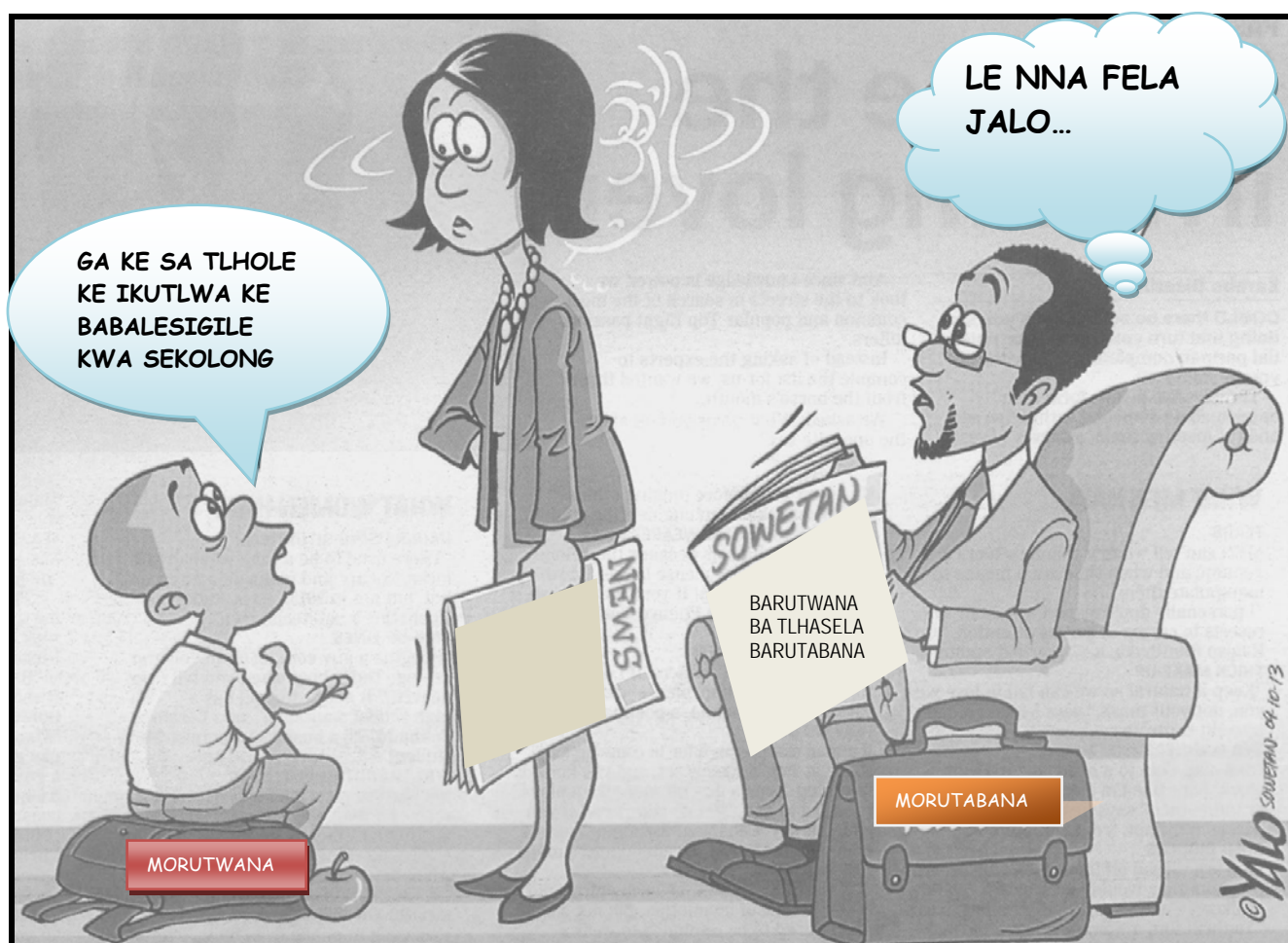
- 3.4 Naya thuanyi e e tlhagelelang mo papatsong. (1)

- 3.5 Tlhagisa lebaka la gore ke eng mmapatsi a tlhagisitse maina a ditheo tse ka bobedi. (2)
- 3.6 'Lenaka la me ga se molemo'. Seabe sa polelo e ke sefe mo go senoleng molaetsa wa papatso e? (2)
- 3.7 'Tshwaraganang Kgatlhanong le Polao Ya Ditshukudu'. Polelo e e senola maikutlo afe a mmapatsi? (2)
- [10]

POTSO 4

Sekaseka khathunu e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

[Sowetan: 4 Diphlane 2013]

- 4.1 Lefoko 'jalo', ke mofuta ofe wa letlhalosi? (1)
- 4.2 Fetolela polelo e e latelang mo tumelong.
Ga ke sa tlhole ke ikutlwa ke babalesigile kwa sekolong. (1)
- 4.3 Goreng pudula ya mafoko a morutabana e farologana le ya mafoko a morutwana? (2)

- 4.4 Matlho a boraro jo bo mo khathunung a senola maikutlo afe? (1)
- 4.5 Go itshwara letheka ga ga mme yo go senola bokao bofe? (1)
- 4.6 Mafoko a a reng 'Le nna fela jalo', a raya goreng? Tshegetska ka lebaka. (2)
- 4.7 A o dumelana le tlhagiso ya gore morutabana o kgatlhegela go utlwa gore mme o tsibogela jang tshwenyego ya morutwana? Tshegetska karabo ya gago ka lebaka. (2)
- [10]**

POTSO 5

Leba temana e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

1	Matlhatso ka mampa a podi, dikgwedi tse tshela morago ga bolwetsi jo bogolo jwa ga Diarona, ba ala mapae mo motlhong go reetsa seyalemowa sa ga Dan: e le Diarona, Maria le Dan. Gangwe le gape ba latlhela lefoko mo go ena go mo tsibosa mo bodutung jo o neng a tlhola mo go jona a ba a araba ka lefoko kgotsa ka tidimalo. Maria a gakologelwa gore ga a ise a mmolelele ka ga lenyalo la boStella. 5
2	E ne e le kgang e ba sa bolong go e suga: gore a ba mmolelele, kgotsa nnyaya. E le tshwana ya mošate, ba sa itse gore o tlaa tsaya mafoko a jang. Fa a rototse matlho, ka dintshi tse e keteng boditse jwa pitse, ntshi e ka tsena mo leithlong ya ba ya tswa a sa utlwa sepe. A phirimile mogopolo, a jele baleanye. 10
3	Dan a gana a bolelelwa gonne a bona fa letlhoo la ga Stella e le lona le sa ntseng le mo tshwere, le kitso ya gore ga go na go ba senyetsa sentlhaga sa bona. A lemoga gore fa a ka itse gore di bekere, go tlaa bo go sa tlhole go le sepe se se mo tshwereng. 15

[Ngaka mosadi mooka, DP Semakaleng Monyaise]

- 5.1 Leina 'tidimalo' le dirisitswe jang mo moleng wa 5? (1)
- 5.2 Naya mofuta wa polelwana e e latelang jaaka e tlhagelela mo temaneng: Maria a gakologelwa ... (mola 5) (1)
- 5.3 Fetolela polelo e e ntshofaditsweng mo temana ya 2 go nna mo kganetsong. (1)
- 5.4 Fetolela polelo e e latelang mo tirweng.
Letlhoo la ga Stella le ne le sa ntse le mo tshwere. (1)
- 5.5 Kgaoganya leinatswako “seyalemowa” ka dikarolopuo tse le bopilweng ka tsona. (2)

- 5.6 Dirisa lefoko 'tlhola' mo polelong ka bokao jo bo farologaneng le jo bo mo setlhangweng. (mola 4) (2)
- 5.7 Dirisa leemedi 'jona' mo polelong jaaka letiro. (2)
- [10]**

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 30
PALOGOTLHE: 70